

Милена Голубовић

solar8@ptt.rs

Откривање скривеног: анализа приче о закопаном благу која је део породичног фолклора**Апстракт:**

У раду се разматра прича о закопаном благу *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* која се казује и преноси са генерације на генерацију међу члановима породице Голубовић из села Дубоке и део је њене идиокултуре. Прича је анализирана по узору на теоријско-аналитички приступ који је користила Зоја Карановић приликом проучавања прича о закопаном благу. Ради се о варијанти структуралистичке анализе. У наративу се настоји уочити како оно што је за њега јединствено, тако и традиционална матрица у његовој основи. Циљ рада се састоји у откривању основне поруке коју ова прича о закопаном благу преноси. Настоји се утврдити због чега је значајна, зашто се памти и приповеда, затим у којим се ситуацијама казује, какав став према њој имају чланови породице, итд. Свеукупно, анализирају се сви они аспекти приче о закопаном благу посредством којих се могу сазнати појединости о самој породици, њеној историји и идентитетским одређењима. У причи су идентификовани ликови који су носиоци моћи и посебних сазнања. Фикција и збиља се у наративима ове врсте преплићу, а у оквиру овог рада, између осталог, имате прилику да се упознате и како се то прожимање остварује.

Кључне речи:

породични фолклор, идиокултура, приче о закопаном благу, предање

Прича *Kaldarja ku galbinji lu ajduš*¹ која се аналитички преиспитује део је породичног фолклора породице Голубовић, чији сам члан. Већина припадника ове породице, како некадашњи, тако и садашњи живе на подручју села Дубоке. Стога на почетку упознајмо се са неким општим подацима о овом селу.

Село Дубока се налази у североисточном делу Србије, на 15 км удаљености од Кучева, градића који је центар општине Кучево. Надморска висина села износи 207–327 метара. Село је окружено висовима: Крш (513м) на северу, Кулмја Р'апије (*Kulmja R'apide*) (327м) на истоку, Краку Лунг (*Kraku Lung*) (389м) на западу и Огашњ (*Ogašinj*) (327м) на северозападу (Младеновић и Јацановић 2002, 142).

Према попису становништва Републичког завода за статистику из 2002. године, укупан број становника у селу Дубока износи 1100, од тога се 990 становника приликом истог пописа изјаснило као Срби,

¹ Превод са влашког језика на српски: *Бакрач са хајдучким златницима*.

док се 92 становника изјаснило као Власи (Попис становништва, домаћинства и станова 2002 2003, 73-74). Међутим, потребно је нагласити да се ови статистички подаци не слажу у потпуности са оним што се може затећи на терену. Дobar део становништва села Дубоке испољава двојни етнички идентитет на релацији Влах–Србин. Односно, проценат Влаха који живе у селу је много већи од тога како је представљено у резултатима пописа из 2002. године.

Становништво за комуникацију користи и влашки и српски језик. Казивања о закопаном благу која се везују за домаћинства мојих предака, у изворном облику слушала сам на влашком језику.²

Село Дубока, односно неки чланови сеоске заједнице били су предмет етнолошко/антрополошког проучавања у претходним деценијама. С обзиром на то, оно је етнолошко/антрополошкој заједници већ познато. Проучаван је феномен Русаља - жена које падају у транс и успостављају комуникацију са оностраним светом (види Синани 2009; такође Радуловић 2009). Главни актери у раду разматране приче су моји преци. Један од њих је и баба Тина (Христина Грасиловић) која је била Русаља.³

Дефиниција породичног фолклора и критеријуми идиокултуре

Тема рада је прича која се категоризује као део породичног фолклора. Стога, на почетку неопходно је дефинисати шта се подразумева под овим појмом.

Према ономе што у чланку *Оквири проучавања личних и породичних прича*, излаже др Д. Антонијевић, породични фолклор сачињавају:

...различити наративи – анегдоте, животне приче, меморати, предања, трачеви, породичне генеалогije, породичне историје, породичне романсе, итд. – чији се заплети, мотиви и структурни модели јасно могу уочити и издвојити у посебан тип прича, будући да се понављају и моделују према традиционалним, вредносним и когнитивним обрасцима (Antonijević 2009, 16).

² У раду прича је изложена на влашком језику, а затим преведена на српски.

³ Баба Тиново искуство трансa први је описао Р. Казимировић (Казимировић 1940). Као део своје етнографске грађе, Казимировићев опис користи антрополог др Д. Синани (види Синани 2009, 81).

Када се говори о фолклору малих група као што је породица, разматрање и узимање у обзир онога што Фајн назива идиокултуром јавља се као неопходност. На основу цитата из Фајновог текста *Small Groups and Culture Creation: The idioculture of Little League Baseball Teams* (Fine 1979, 733-745), датог у чланку др Д. Антонијевић, долазимо до сазнања да је идиокултура

...систем знања, веровања, понашања и обичаја, које деле чланови интерактивне групе, на коју се они ослањају и употребљавају је као основу за даље интеракције. Чланови групе схватају да деле заједничка искуства на која се могу позвати, очекујући да ће их други чланови разумети, и да ће их и убудуће моћи употребити у конструкцији друштвене реалности... Једном створена и развијена идиокултура обликује потом будуће акције и колективна значења (Fine 1979, 734-736 према Antonijević 2009, 16).

Позивајући се на Фајнов текст из 1982. године, *The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group* (Fine 1982, 47-60), др Д. Антонијевић указује на пет основних критеријума које морају да испуне одређени наративи, веровања, понашања да би могли бити окарактерисани као идиокултура. Ти критеријуми идиокултуре су:

- 1) наративи (веровања, понашања) морају бити познати свим члановима групе
- 2) затим, потребно је да буду употребљавани и помињани у групним интеракцијама
- 3) функционални спрам потреба групе и/или њених појединих чланова
- 4) одговарајући у смислу статусне хијерархије у групи
- 5) на крају, неопходно је да буду изазвани неким догађајем (Antonijević 2009, 17).

У даљем раду (тачније у завршним разматрањима) биће у кратким цртама изложено зашто разматрана прича о закопаном благу представља наратив који се може окарактерисати као идиокултура породице Голубовић у њеном данашњем облику, односно саставу.

Самоцензура - питање етике и учешће истраживача у перформансу

У тексту *All in the family: family folklore, objectivity and self-censorship* (Miller 1997, 331 – 346) Ким Милер говори о тешкоћама које се

јављају када породични фолклориста треба, зарад свог научног рада, да изнесе информације које се тичу породице, а које би на извесан начин могле да оштете углед и приватност њених чланова. Потешкоће се јављају услед тога што се преко аутора лако могу открити идентитети особа о којима се пише, чак и у случају када су представљене под псеудонимом или анонимно. Тако да Ким Милер у једном делу текста пише: „Self-censorship is often necessary to protect the privacy of one`s self and one`s family (Miller 1997, 333).“⁴

Следећи ову препоруку и сама сам податке садржане у наративима о закопаном благу пажљиво размотрила. Пре излагања информације сам „провукла“ кроз процес „рецензије“. На крају, утврдила сам да наратив не садржи појединости које би у великој мери нарушиле интимност моје породице. С обзиром да сам дошла до таквог закључка, на предстојећим странама рада изнети су сви неопходни детаљи везани за причу о закопаном благу.

Текст *Personal Narrative, the Interview Context and the Question of Tradition* (Clements 1980, 106-112) такође, пружа изузетно корисне податке у методолошком погледу. Указано је на чињеницу да истраживач приликом слушања неког казивања представља аудиторијум. Истраживач је део фолклорног извођења. Будући да публика има одређено учешће у креирању фолклорних наратива долази се до тога да и истраживач као део публике има удела у самом перформансу. Такође, говори се и о томе како се ситуација поновног причања једне те исте приче од стране једног те истог информанта у једном те истом дану, може окарактерисати као другачији перформанс од перформанса ситуације првог казивања приче, из простог разлога што је у једном случају прво казивање, а у другом друго по реду (Clements 1980, 111).⁵

Потом, потребно је имати свест о постојању *interview performance*, ситуације перформанса приликом и услед интервјуисања која је иницирана постављањем питања и подстицањем на казивање приче од стране истраживача. Будући да у раду проматрам приче сопствене породице имала сам прилике да их слушам у неколико различитих ситуација. Осим околности када сам приче слушала искључиво као млађи члан породице приликом писања овог рада налазила сам се у ситуацији слушаоца као истраживач, односно у позицији оног који интервјуише. То значи да сам имала прилике да будем саставни део перформанса у „природном“ контексту (*performance in natural context*) и оног који је настао интервјуисањем (*interview performance*) (Clements 1980, 111).

⁴ „Самоцензура је често неопходна како би се заштитила приватност како самог појединца, тако и његове породице.“ – превод М. Г.

⁵ То Клемент износи позивајући се на Ли Херинга.

Поступак анализе прича о закопаном благу у делу Зоје Карановић⁶

У предговору књиге *Закопано благо – живот и прича*, Зоја Карановић говори о распрострањености прича о закопаном благу у времену и простору. Карановић проучавању ових наратива приступа са два аспекта: књижевног и антрополошког.

У причама о закопаном благу стално се преплићу збиља и фикција и један од циљева анализе наратива ове врсте јесте и разматрање тога где престаје збиља и почиње фикција и обрнуто.

На почетку потребно је дефинисати шта би била композиција наратива. Следећи Пропа, Зоја Карановић дефинише композицију као „редослед поступака (функција) које диктира прича“ (Karanović 1989, 98).⁷

Следећи кључан корак приликом аналитичког преиспитивања наратива је утврђивање кључних предикатских јединица.

Основне предикатске јединице у причама о закопаном благу су:

- А – скривање блага
- Б – информисање о благу
- В – чување блага
- Г – тражење блага

Када говори о основним елементима у грађењу прича о закопаном благу Зоја Карановић скреће пажњу да се не морају сви јавити у свакој од прича, нити њихов распоред мора бити у формацији А-Б-В-Г. За приче о закопаном благу стриктно утврђен и непроменљив поредак поступака није својствен. Поредак поступака је слободан. Процес њиховог слагања у низ, комбиновања и рекомбиновања одвија се непрекидно. Стога, Зоја Карановић указује да је управо нестабилна морфолошка структура предања својствена и композицији прича о закопаном благу (Karanović 1989, 98).

Чињеница да приче о закопаном благу својом отвореном композиционом структуром имају одређене карактеристике предања и да их

⁶ Излагање у оквиру овог одељка засновано је на делу Зоје Карановић, *Закопано благо – живот и прича* (Karanović 1989).

⁷ Ради се о модификованој Проповој дефиницији композиције, пошто он у дефиницији уместо појма поступак користи појам функције. Проп одређује функцију као „поступак лика детерминисан са становишта његовог значења за ток радње“. Детаљније о Проповом дефинисању појмова функције и композиције погледати у књизи *Морфологија бајке* (Prop 1982, 252-253).

можемо сврстати у тај тип наратива, биће од изузетног значаја за тумачење наратива *Kaldarja ku galbinji lu ajduš*.

У својој студији З. Карановић такође, испитује у којим облицима се казују приче о закопаном благу, какву позицију заузима казивач у односу на садржај прича. Потом, анализирани су ликови који се јављају у причама. Неки од основних ликова су сакривачи, трагаоци, информатори и чувари. Сваки актер приче ступа у неки однос према другом актеру и на основу начина на који остварују међусобну повезаност могуће је утврдити одређене опозиционе парове. На пример сакривачи и чувари блага се одређују као бића моћи, наспрот трагачима који се најчешће приказују као беспомоћни. Основна конфликтна ситуација се одвија између чувара и копача, односно трагаоца. Информатори, односно носиоци поруке о благу у већини случајева долазе из света различитог од нашег (превасходно са оностраног света). Док су трагаоци људи који се везују за овоземаљски свет. За чуваре је карактеристично да су недокучиви, да се могу трансформисати из облика у облик. Чувари блага су духови или демони који су приликом закопавања блага били жртве, али су након чина жртвовања и њиховог везивања за благо постали бића моћи. Осим ликова, неизоставне варијабле приликом анализе су простор и време. У причама о закопаном благу преплиће се оострани и оострани свет. Митско и историјско време се прожимају. Чин закопавања и скривања се обично смештају у даљу прошлост, док се трагање одвија у садашњости или ће се остварити у блиској будућности (Karanović 1989).

Контекст перформанса и излагање прича о закопаном благу (етнографски део)

Причу *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* први пут сам чула када сам имала око 5-6 година, када су у вечерњим сатима баба и њени пријатељи разговарали о несрећама које су биле проузроковане покушајима да се нађе благо. Када сам касније покушавала да нешто више сазнам о овом благу, отац је мени и мом брату поред ове приче испричао и причу о благу Пау Ружана (*Zastruga lu Pau Ružan*⁸) у којој се говори о догађајима и личностима из блискије прошлости и која се на неки начин у породици сматра реалистичнијом. Причу *Galbinji lu Pasujonji*⁹ први пут сам чула приликом обиласка једног од породичних поседа *Ogašu lu Pasujoni*.

⁸ Превод: Чинија Пауа Ружана.

⁹ Превод: Пасујонски златници-дукати.

Генерално узевши, приче сам највише имала прилике да слушам приликом посета породичних имања која не обухватају централну кућу и њену окућницу.¹⁰

За потребе израде овог рада интервјуисала сам свог оца Слободана Голубовића. Он је био мој казивач за све три приче. Казивао ми их је на влашком језику. Прве две приче се односе на закопана блага домаћинства из којег је била моја баба по оцу, док се у трећој причи говори о закопаном благу домаћинства из којег потиче мој деда по оцу. Ми носимо презиме и живимо на територији дедине лозе, али је отац наследио и имање које је припадало домаћинству његове мајке. Ове три приче су се могле јавити као фолклор породице Голубовић само у данашњем саставу. Прве две приче се приповедају најмање пет генерација. Садржај приче се током времена променио. Временом су придодати нови актери и активности ближих предака (нпр. моје прабабе и мог прадеде). Прича о Пасујонском благу приповеда се у породици 6 генерација. Наравно, у њен садржај су укључени и актери из ближе прошлости.

Но упознајмо се сада са садржином прве приче која се у оквиру овог рада детаљније разматра.

Запис на влашком језику¹¹:

Kaldarja ku galbinji lu ajduš

Nu sã šćije kare a îngrupat kaldarja ku aãja galbinj, njiš unde îs îngrupac. Numa sã šćije kî luokula je vrundiva prã Ponuor î n imanja lu Pau Ružan la otar ku imanja lu Iljija Cukan. Šî akuma sã vjeade ruovina unde dîpa banjija a sapat mošu Radu.

Dî aãja galbinj sã šćije kã nus kurac, ma îs ku mare blastîam dî vro cigankã¹² kare a fuost arsã dî ajduš ku lanc însîntat dî sã lje spunã unde je

¹⁰ Чињеница је од изузетне важности за даље аналитичко тумачење. Погледати одељак *Анализа*. Због ограничености обима рада, овом приликом изложена је само анализа приче о хајдучким златницима. Дакле, прича *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* није једини наратив ове врсте који се приповеда у породици Голубовић. Када отпочне приповедање једне приче, на њу се касније надовезује и казивање других две. У завршном делу рада разматрана прича се позиционира у односу на друге две. Такође, изложени су и неки од закључака добијени проматрањем све три приче.

¹¹ За записивање приче коришћена је латинична верзија влашког писма коју је Национални савет Влаха усвојио 24. 01. 2012. године као званично писмо Влаха. Поред латиничне усвојена је и ћириличана верзија писма.

¹² У влашком језику прави се разлика између неодређених и одређених именица. Реч Циганка је написана малим почетним словом како би се истакло да се не мисли ни на једну конкретну Циганку, већ на појам генерално, уопштено.

kaldarja ku galbinj. Kînd nu a măj putut să cînă durjearje cîganka lje a dospus unde je kaldarja ma a blăstamat ku sufljetu al dî praurmă šî ajduši šî kaldarja ku galbinj.

Aša dî mare blastîam je pră aăja galbinj dî mare rîau šî njevuoje kađe prî tuoc kare să atîrnă dî jej.

Muošu Radu a sapat dîpa kaldarje, a šî dîpa zastruga lu Pau Ružan. Mošu Radu avut un slučaj kînd a pikat bat dî pră krilă la traktor šî ruoata a mare lu traktor a trekut prstă jeal. Dîpa aja a măj trajit vro duoj-tri anj, ma abja a mårs.

Baba aluj Krstjena (baba Tina) dîpa muoarća aluj ku njamu, kum povîastuje lumnja, a sapat dîpa kaldarje.

Baba Tina la cînjerjacă a kadzut la Rusalje, dar a šcut šî să kaće în injeal dî sudînă.

Povastîa kă jeastă nuopc kînd în luoku unde jeastă îngrupac galbinji să vjeađe pară dî fuok.

Nu să šcije njimik dă galbinj ma sa potrivit kă lja azuns blastîamu lu kaldarje. Baba a kjořit prîstă nuoapće, da lu njamu pjeare kopilu în saobraćajkă. Spunje lumnja kum a fuost ku vrun drugarj în kar kînd a zîlječit dîn drum šî a dat în prun. Drugarju a uđit viu numa zgrajit, da jeal a fuost muort în fuok.

Să povîastuje kă ku baba Tina a fuost šîmăj un uom kare a murit dîpa še a pikat în kaldarje kînd a frit la kazan šî sa oparit.

Asta povastă am audzît dîpa še a kjořit baba Tina, a ja avut glaukom šî dî aja a kjořit. Kît am putut să văd dîn aăšća galbinj a uđit numa blastîamu, numa jeal sa vadzut pînă aku.

Превод на српски језик:

Бакрач са хајдучким златницима

Не зна се ко је закопао бакрач са тим златницима, нити где су закопани. Него се зна да је место негде на *Ропори* на имању Пау Ружана, на међи са имањем Илије Цукана. И сада се види изрована земља на месту где је у потрази за новцем копао „мошу“¹³ Радуљ.

За те дукате се зна да нису чисти, већ су са великим проклетством од неке Циганке коју су хајдуци мучили са ужареним ланцима како би им рекла где се налази бакрач са златницима. Када више није могла да издржи бол, Циганка им је на крају, рекла где се налази

¹³ Реч мошу се односи на претка. Најприближнији превод на српски језик би биле речи старац и деда, с тим да када се каже мошу не мисли се на особу која је физички стара, већ је посматрано у односу на казивача временски удаљена. Дакле, не ради се о деди у генеалогском смислу (отац нашег оца или мајке).

бакрач, али је задњим дахом проклела и разбојнике (ајдуке) и бакрач са златницима.

Толико је велико проклетство на тим златницима да велико зло и несреће погађају сваког ко у њих (златнике) „дира“.

„Мошу“ Радуљ је копао у потрази за бакрачом, и чинијом Пау Ружана. Радуљ је доживео један случај (*мисли се на несрећни случај – коментар М. Г.*) када је пао пијан са задњег дела трактора и тракторски велики точак је прешао преко њега. После тога је поживео још две-три године, али је једва ходао.

Након његове смрти, његова жена¹⁴ Христина (баба¹⁵ Тина) заједно са рођаком, како људи казују, копала је у потрази за бакрачем.

Баба Тина је у младости падала за Русаље, а и знала је да гледа „за суђенике“ у прстен.

Прича се да постоје ноћи када се на месту где има закопаних златника види ватрена пара¹⁶.

О златницима се не зна ништа, него се потрефило да их је сустигло проклетство бакрача. Баба је ослепела преко ноћи, а рођаку је погинуо син у саобраћајки. Људи причају да је син био са једним другаром када је излетео са друма и ударио у шљиву. Другар је био само опребан и остао је жив, а он је умро на месту.

Прича се да је са њима (мисли се на баба Тину и њеног рођака и генерално на потрагу за благом – *коментар М. Г.*) био још један човек који је умро након што је пао у казан (бакрач) када се пекла ракија (*букавална превод би био: када се пекло на казану*) и опекао се.

Ову причу сам чуо након што је ослепела баба Тина, а она је имала глауком и због тога је ослепела. Колико сам могао да приметим од тих златника остало је само проклетство, само се оно досад видело.

Анализа приче *Kaldarja ku galbinji lu ajdus*¹⁷

¹⁴ У влашком језику реч баба се користи и у другачијем значењу од значења мајке нашег оца или мајке, или од означавања старијих побочних рођака. Реч баба се користи и као ознака за нечију супругу, сапутницу, уколико се говори о особи од нас временски удаљеној или пак уколико се ради о пару који је још увек жив, али је „зашао“ у позне године живота.

¹⁵ У овом случају реч баба означава особу у генеалошком смислу. Тина је мом оцу била баба по мајци (мајчина мајка).

¹⁶ Слободнији превод и у српском језику и адекватнији израз био би *модра светлост*.

¹⁷ Приликом анализе прича најпре је анализиран садржај самих наратива, потом су одређене основне функције и на крају су приче разматране у складу са ширим друштвено-економским, културним контекстом у којем се јављају. Као смернице и узор коришћени су аналитички кораци З. Карановић (Karanović 1989).

Анализа садржаја

Композициона структура приче:

скривање (митско време) – трагање (ближа прошлост) – трагање (даља прошлост) – информисање (даља прошлост) – поновно скривање и чување – информисање (блиска прошлост) – трагање (блиска прошлост) - чување на индиректан начин (олично кроз последице трагања)

Као што се може видети у причи су било на директан или индиректан начин присутне све базичне предикатске јединице које чине основу прича о закопаном благу. С тим што се може разликовати скривање у митској прошлости – не зна се ко је и када закопао благо и скривање у даљој прошлости од стране хајдука; трагање у ближој прошлости - у два наврата од стране „мошу“ Радуља, потом групе од три члана (баба Тина, њен рођак и још један човек) и трагање у даљој прошлости од стране хајдука. Затим, могуће је идентификовати информисање у даљој прошлости – Циганка и информисање у ближој прошлости – Русаља. Чување се оличава кроз везивање душе Циганке за благо и кроз последице трагања за њим, односно кроз проклетство које га прати.

Приликом разматрања елемента приче – скривање блага, неопходно је изложити природу самог блага, истаћи ко су сакривачи, разлог и место скривања (Капановић 1989, 46). Садржину блага представљају златници–дукати. Сакривач из митске прошлости је недефинисан, а сакривачи из даље прошлости је неиздиференцирана скупина људи означени као разбојници – криминалци. Та чињеница доприноси томе да у причи доминира фикција над збиљом. Односно, у наративу фантастика и фантастични детаљи преовладавају у односу на фактографске чињенице. Једино су трагаоци реално постојеће личности. Збиљски догађаји су и они који се тичу несрећа. Из изложеног наратива може се видети да се реалне несреће објашњавају мистичним узроцима. Такве интерпретације могу нам сугерисати да су се највероватније најпре догодиле несреће, а да је трагање за узроцима уследило накнадно. Односно, последица претходи узроку.

Место сакривања је неодређено. Ватрена пара или модра светлост може се окарактерисати као индикатор локације блага. Зоја Карановић је управо указала како се место блага више осећа у атмосфери, него што се тачно територијално може одредити (Капановић 1989, 118). Но поред тога што место укопа из ове приче није прецизно назначено, ипак се у начелу везује за имање *Ponor*. Повезивање блага са овим подручјем је један од фактора услед којег је било могуће да прича постане саставни део наратива које баштине потомци домаћин-

ства са тог поседа. Односно, да постане саставни део корпуса прича породице Голубовић.

Размотримо сада аспект обавештавања. Информатори о благу су Циганка и Русаља. У тексту почетно слово речи Циганка је написано малим словом зато што се у влашком језику прави разлика између одређених и неодређених именица. У наративу се не ради о некој конкретној Циганки. Појам Циганка је у причи употребљен тако да сугерише на значења свега онога што се уопштено сматра Циганком. Ради се, наиме, о једној есенцијализујућој и стереотипизирајућој категорији, тако да се Циганка у овом наративу може изједначити са врачаром (циганка = врачара). На тај начин се жели нагласити да се ради о жени која поседује посебна знања. Она знања која обичним људима као што су трагаоци–хајдуци нису позната.

Када посматрамо ликове као што су Циганка и хајдуци можемо уочити две опозиције. У почетку Циганка је као информатор биће моћи у односу на хајдуке који су трагаоци и налазе се у положају бића којима су одређена знања недоступана, па су беспомоћни. У једном тренутку Циганка престаје да буде биће моћи и транспонује се у жртву, а хајдуци добивши информацију где се налази благо постају бића моћи и проналазе га. Потом, га поново скривају и тиме дефинитивно престају да буду трагаоци и претварају се у сакриваче. Однос моћи између Циганке и хајдука се преокреће и сада хајдуци у потпуности постају бића моћи. Након што Циганка умре њена душа се везује за благо које постаје проклето. Циганка се претвара у чувара блага и самим тим поново у биће моћи, само што је сада у надмоћном положају у односу на будуће трагаоце, тј. оне који су у раду означени као трагаоци из блиске прошлости.

Информатор из ближе прошлости је Русаља. Ради се о особи са посебним моћима, у смислу да представља медијум за комуникацију са оностраним светом. Стога, може видети и доживети оно што је „обичним“ људима недоступно. Но баба Тина није само Русаља, већ је истовремено и трагаоц - „обичан“ смртник. Тако да ни она није поштеђена негативних последица проистеклих из сусрета са благом које је проклето.

У претходним пасусима је објашњено како Циганка од информатора преко жртве постаје чувар. Сам процес чувања у наративу није описан. Такође, није описан ни сусрет са чуварима, али се може наслути кроз последице које производе из потраге за благом. Чињеница да сусрет са мистичним бићима није детаљно образлаган доприноси мистичности приче, будући да фантастично престаје да буде фантастично оног тренутка када прича добије разрешење, односно када непознато престаје да буде недокучиво. Једини индикатор чина тражења блага је изрована земља на местима на којима се сматрало да се налази. Наратор указује да благо није нађено. Штавише доводи у

питање податак да је у блиској прошлости од стране баба Тине и њених пријатеља уопште било тражено.

На основу начина на који је прича приповедана можемо закључити да се ради о фабулату, односно облик казивања је такав да се у њему говори о доживљајима трећег лица.

Казивање самог почетка приче карактерише безлично приповедање. Почетак приче је бајковит. У причи се преплићу ставови казивача са ставовима других људи, односно са оним што се о овом благу говори ван породице. У наративу се може сагледати и процес инпортовања у породични фолклор података које износе други људи, а који се тичу чланова породице. Сам наратор казује да је о потрази баба Тине за овим благом чуо од људи који нису припадници породице. Прича садржи и информације које су нужно морале доћи изван породице, а које се тичу несрећа које су задесиле друге трагаоце, односно неке од чланова њихових породица. Приликом приповедања користе се фразе:

- „rovastia“ (причао (неко неодређен))
- „kum rovïastuje lumnja“ (како људи причају)
- „spunje lumnja“ (кажу људи)
- „sa rovïastuje“ (прича се)

Када наратор говори о локацији на коју се претпоставља да је сакривено благо, износи и нека своја непосредна сазнања (обратити пажњу на део у којем се казује - *šï akuma sã vjeade ruovina*).

Даља анализа: одређење функција и контекстуализација ради бољег разумевања

Да би се што боље разумела прича мора се имати на уму да су актери из приче и они који причу казују представници влашке етничке заједнице. У причи се помињу места која заиста постоје и представљају део породичног имања. Ти локалитети налазе се у селу Дубока.

Поред мог оца који је био за потребе израде овог рада мој информант – казивач, као „конзументи“ и приповедачи ове приче о закопаном хајдучком благу јављају се и други мештани села Дубоке. Разлика у нивоу високошколског образовања мог информанта и осталих казивача условила је и различито тумачење слепила код баба Тине. Наиме, приликом приповедања мој отац је нагласио како је слепило код баба Тине последица очне болести, глаукома. Дакле, доступност, односно недоступност одређених сазнања у великој мери утиче на начин обликовања садржаја самог наратива.

Прича говори о догађајима везаним за моје претке по очевој мајци (односно баби по оцу).

Фактографске чињенице у казивању о догађајима из далеке прошлости су у великој мери „замагљене“. Тако да су информације такве врсте, ако су икад и постојале (а највероватније јесу) изгубљене. Но са друге стране прича чува фактографске податке о несрећама које су задесиле трагаоце.

Размотримо сада неке од функција овог наратива. Једна од основних функција ове приче је да се објасни необјашњиво, да се да објашњење за то како је жена преко ноћи ослепела, како је у истој саобраћајној несрећи један младић погинуо, а други остао незлеђен, као и да појасни једну крајње „бизарну“ смрт проузроковану упадом у казан са врелом цибром. За тог човека који је упао у казан зна се да је био пијан (с обзиром да се пекла ракија). Иако је то био разлог његове несмотрености и упада у казан, то није могло бити адекватно објашњење, јер се у заједници по аутоматизму поставља питање: „Како се то није догодило неком другом, него баш тој конкретној особи?“. Такође, зна се да је баба Тина ослепела зато што је добила глауком (болест ока која постепено напредује, али чије последице се не испољавају до тренутка појаве слепила; наиме, последице се могу видети, али само од стране офталмолога на прегледу). Но то опет знамо ми, као чланови породице, али не и остали припадници заједнице. Такође, будући да је моја мајка офталмолог, знамо да је то болест која се не јавља изненада и да се ради о обољењу које није толико неуобичајно, нити мистично. Но то знање не поседују и чланови шире заједнице који су могли да констатују слепило преко ноћи и потом морали наћи неки разлог томе. Будући да узрок нису могли пронаћи у рационалним сазнањима дошло је до посезања за мистичним. Њено слепило се повезује са чињеницом да је била та која је видела светлост што је указивала на место где је благо закопано.

На основу горе изложеног потврђује се оно што се означава као једна од основних улога фантастике:

Улога фантастике, по др Владети Јеротићу, јесте да исправи и попуни празнине, које настају у каузалном следу збивања, а зову се – случајности (Антонијевић 1994, 98).

Будући да члановима моје породице није познато да је баба Тина са својим пријатељима уопште тражила благо намеће се закључак да су заправо трагачи и њихове несреће накнадно обједињени и укључени као компоненте наратива. Наиме, нису као група на почетку трагали за благом, већ их је народ имајући у виду њихове несреће обје-

динио у групу и исконструисао, домислио и обликовао причу. Важно је скренути пажњу да несреће претходе копању – трагању за благом.

Прича нуди појашњење зашто је то благо проклето, пошто постоје и она која нису (на пример то је случај са благом из приче *Zastruga lu Pau Ružan*). Односно, има едукативну функцију у процесу сагледавања и учења шта је то што се сматра проклетством и мистичним у једној традиционалној заједници.

Прича као целина има и забављачку функцију. Кад сам била дете прича је у мени изазивала језу и осећај који проиходи из „сусрета“ са садржином казивања која се категоришу у жанр фантастике. Наиме, прича говори о фантастичним, неуобичајеним, догађајима и „упаду“ мистичних сила у свет свакодневнице. Приповеда се о мистици која је близу, присутна у свакодневници, па услед тога изазива и страх. Ради се о „фантастици свакодневног живота о којој предања говоре“ (Антонијевић 1994, 98). Такође, у чланку др Драгане Антонијевић указано је и на одлику фантастике која се испољава и у причи коју анализирам:

...једна од битнијих одлика фантастике јесте да изазове сумњу, колебање, запитаност, да нас натера да, макар и за тренутак лебдимо између прихватања и неприхватања испричаног (Антонијевић 1994, 96).

Антрополошко сагледавање приче омогућило ми је да увидим начин на који је структурирана. Тако да оно што се на први поглед чини мистичним престаје то да бива. Наиме, услед сагледавања и суочавања са непознатим нестаје и страх који проистиче из човековог беспомоћног осећаја пред недокучивим.

Приликом деконструисања прича о закопном благу које су део фолклора моје породице дошла сам до закључка да блага о којима се у њима говори представљају маркере одређеног домаћинства. За имање моје бабе по оцу везују се два казивања о закопаном благу, јер је на поседу *Ponor* након смрти Пау Ружана, јунака из приче *Zastruga lu Pau Ružan*, дошло до промене „лозе“ породице која обитава на њему.

Завршна разматрања

Уколико се прича о хајдучком благу позиционира у односу на остале две приче о закопаном благу које се приповедају међу члановима породице Голубовић из Дубоке, добија се следећи хронолошки низ *Kaldarja ku galbinji lu ajduš*, *Galbinji lu Pasujonji*, *Zastruga lu Pau Ružan*. Прича чији почетак осликава најдаље време збивања је најфантастичнија (*Kaldarja ku galbinji lu ajduš*), док је прича чији се почетак

смешта пре само 5 генерација уназад, у времену моје чукун-чукун-бабе најреалистичнија (*Zastruga lu Pau Ružan*). Уколико је почетак збивања даље у прошлости, онда фикција више доминира. У причи о Пасујонском благу збиља и фикција су подједнако заступљени.

Приликом проматрања приче *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* констатовано је да последица дефинише узрок, а не обрнуто и да у том кључу треба тумачити структуру прича о закопаном благу

Кроз ове приче које имају особености предања исказује се и чува у сећању породична историја, односно преломни тренуци и промене. Блага о којима се говори су маркери домаћинства. Кроз њих се преносе и одређени погледи на свет – упознавање света мистике, шта је то што се сматра *чистим*, а шта *прљавим*. Такође, могуће је кроз њихову садржину доћи до сазнања које особе у заједници имају приступ знањима која су већини чланова недоступна (на пример учи се да Русаља може остварити комуникацију са оностраним светом и видети ствари који други не могу).

Приликом излагање полазило се од претпоставке да прича представља део идиокултуре породице Голубовић. Сада, на крају овог излагања намеће се питање да ли то заиста јесте? Да ли разматрани наратив о закопаном благу задовољава критеријуме идиокултуре?

Прича *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* позната је свим члановима породице. Додуше неопходно је нагласити да не поседује свако од укућана исту количину информација о садржају прича. Мој отац познаје много више детаља од мене.

Прича је казивана више пута. Дакле, задовољава критеријум „циркулације“ садржаја с времена на време међу члановима групе.

Утврђено је да прича задовољава потребу групе за чувањем фактографских података о породици. Поред основне функције исказивања историје породице, препознате су и друге, едукативна, забављачка, итд. У претходном излагању интегративна функција није поменута, али она дефинитивно постоји. Кроз причање и дељење истих наратива потврђује се јединство породице.

У погледу четвртог критеријума идиокултуре, напоменула бих да се врло мало података изоставља приликом казивања деци. Приповеда се у скоро идентичном облику и деци и одраслима. С том разликом да се у зависности од старосне доби и степена образовања садржина приче доживљава на различите начине.

Садржај прича је условљен тренуцима који се сматрају прекретницама у историји породице. Њихово приповедање се обично јавља у тренуцима када се жели понешто рећи о пореклу породице и њеним историјским „коренима“.

Ово је кратак прелет кроз основне критеријуме идиокултуре, а из рада се и имплицитно може сагледати да прича о закопаном благу јесте део идиокултуре породице Голубовић.

На крају, анализа прича о закопаном благу помогле су и мени и члановима моје породице да откријемо оно што је у њима скривено. Иако, блага као материјални израз највероватније не постоје (мада никад није искључена могућност и да постоје), благо у метафоричком смислу (знање) које је „покопано“ у садржини прича је донекле, ако не и у потпуности откривено.

Литература:

Антонијевић, Драгана. 1994. Фантастика у традицијском причању. *ГЕИ XLIII*: 85-100.

Antonijević, Dragana. 2009. Okviri proučavanja ličnih i porodičnih priča. *Етноантрополошки проблеми* 4 (1): 13-35.

Clements, William. 1980. Personal Narrative, the Interview Context and the Question of Tradition. *Western Folklore* 39 (2): 106-112.

Karanović, Zoja. 1989. *Zakopano blago – život i priča*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.

Казимировић, Радован. 1940. *Тајанствене појаве у нашем народу и креманско пророчанство*. Београд: Издање књижарнице Милорада П. Милановића.

Младеновић, Бен и Драган Јацановић. 2002. *Насеља Браничева*. Пожаревац: СТОС.

Miller, Kim. 1997. All in the family: family folklore, objectivity and self-censorship. *Western Folklore* 56 (3/4): 331–346.

„Попис становништва, домаћинства и станова 2002“. У *Становништво књига 1: Национална и етничка припадност - подаци по насељима*. 2003. Београд: РС Републички завод за статистику.

Prop, Vladimir. 1982. *Morfologija bajke*. Beograd: BibliotekaXXvek.

Радуловић, Лидија. 2009. *Пол/род и религија: конструкција рода у народној религији Срба*. Београд: Српски генеалогски центар - Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.

Синани, Данијел. 2009. *Русаље*, Београд: Српски генеалогски центар - Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.

Fine, Gary Alan. 1982. The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group. *Journal of the Folklore Institute* 19 (1): 47-60.

Fine, Gary Alan. 1979. Small Groups and Culture Creation: The Idioculture of Little League Baseball Teams. *American Sociological Review* 44: 733-745.

Milena Golubović

Uncovering the hidden: an analysis of the story of buried treasure which is part of family folklore

The paper considers the narrative of buried treasure *Kaldarja ku galbinji lu ajduš* which is told and transmitted from generation to generation among the members of the Golubović family from the village of Duboka, and is part of its idioculture. The narrative is analyzed using the theoretical and analytical approach utilized by Zoja Karanović when she studied tales of buried treasure. It is a variant of structural analysis. An attempt is made to identify the unique aspects of the narrative while pointing out the traditional matrix in its basis. The aim of the paper consists of uncovering the basic message conveyed by this story of buried treasure. An attempt is made to discover why the story matters, why it is remembered and told, what situations it is told in, what attitudes the family members harbor towards it etc. In all, those aspects of the story which may convey information about the family itself, its history and identity are analyzed. Characters who are the carriers of special powers and knowledge are identified within the story. Fact and fiction are intertwined in narratives of this kind, and my paper, among other things, offers the chance to view the intricacies of this process.

Key words: family folklore, idioculture, tales of buried treasure, tradition